

فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری

سال ۱۱، شماره پیاپی ۴۲، پاییز ۱۳۹۹

شاپا چاپی: ۵۲۲۹-۲۲۲۸ - شاپا الکترونیکی: ۳۸۴۵-۲۴۷۶

<http://jupm.miau.ac.ir>

مقاله پژوهشی

عوامل مؤثر در الگوی مدیریت راهبردی شهرهای مذهبی

مورد: شهر مقدس قم

علی اصغر کاظمیان: دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
داود حسین پور: دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
میر علی سید نقوی: دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران
سیدعلی بیگدلی: دکتری مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

دریافت: ۱۳۹۷/۵/۲ صص ۹۵-۱۱۰ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۴

چکیده

ویژگی مذهبی در کلانشهر قم، مؤلفه‌ای است که بر کلیه ابعاد محیطی و زمینه‌ای این شهر سایه انداخته و مدیریت آن را با سایر شهرها متفاوت ساخته است. به همین جهت توجه به کنشگران متعدد و متکثر و عوامل خاص و متنوع مؤثر بر فرآیند مدیریت راهبردی کلانشهر مذکور و توجه به روابط بین آنها مشتمل بر همکاری و هم رأیی میان کنشگران و هماهنگی میان عوامل؛ در کنار در نظر گرفتن مسایل رویه‌ای و ارتباطی فرآیند مدیریت راهبردی، کمک شایانی به افزایش کارایی و اثربخشی الگوی مدیریت راهبردی کلانشهر یاد شده خواهد کرد. این پژوهش با استفاده از روش تحقیق ترکیبی (کمی و کیفی) و با بهره‌مندی از ابزار پرسشنامه، به اعتبارسنجی الگوی طراحی شده بخش کیفی تحقیق، پرداخته است. تحلیل پرسشنامه‌های تکمیل شده توسط ۲۵۵ نفر از افراد ذیربط؛ مشتمل بر مدیران و متخصصین مدیریت شهری به عنوان نمونه پژوهش، با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی، آزمون‌های T و فریدمن و با کمک نرم‌افزار $SPSS$ ، ۶ عامل اصلی در قالب ۲۲ عامل فرعی مؤثر بر مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم مورد بررسی قرار داده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، تاثیر معنادار محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر، کنشگران و بازیگران محیطی شهر، عوامل محیطی شهر، روابط بین بازیگران و کنشگران محیطی شهر، روابط بین عوامل محیطی شهر و همچنین عوامل فرآیندی مدیریت راهبردی شهر بر مدیریت راهبردی شهر قم مورد تایید قرار گرفته که روابط بین عوامل محیطی شهر دارای میانگین رتبه بالاتری نسبت به سایر عوامل در تاثیر گذاری بر مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم می باشد.

واژگان کلیدی: مدیریت راهبردی، مدیریت شهری، شهر مذهبی، کلانشهر، قم.

مقدمه:

ارزش‌های موجود در یک کلانشهر مذهبی با ارزش‌های موجود در سایر کلانشهرها بسیار متفاوت است. هدف غایی در یک شهر مذهبی لزوماً صرف دستیابی به رفاه و آسایش مادی نیست؛ بلکه بهره‌برداری از رفاه و آسایش مادی مقدمه‌ای برای دستیابی به ارزش‌های معنوی نظیر توحید، عدالت و درک جایگاه مقام اولو‌هیت در نظر گرفته می‌شود (۱۶: Bakhtavar & Jandaghian, 201۶). هم از این رو تصمیمات فرآیندهای تصمیم‌سازی و نیروهای دخیل و نیز کلیه چارچوب‌های مدیریت راهبردی در این شهرها باید متأثر از همین اصول ارزشی بوده و در جهت تامین حداکثری این ارزش‌ها طراحی شوند؛ چرا که تخطی از این ارزش‌ها می‌تواند باعث بروز تضادهایی شود که خود مولد بحران است. به غیر از موارد فوق الذکر، نیروهای تاثیرگذار و تعیین کننده در کلان شهرهای مذهبی با سایر کلانشهرها بسیار متفاوت هستند؛ زیرا علاوه بر نیروهای تعریف شده مسئول، نظیر شهرداری و شورای اسلامی شهر که به نوبه خود توسعه شهر را رقم می‌زنند، در این کلانشهرها شاهد نیروهایی هستیم که شاید در فرآیندهای تعریف شده تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری حضور نداشته باشند اما به واسطه نفوذی که در بدنه شهروندی دارند، صرف‌نظر کردن از آنها و ارزش‌های مدنظر ایشان و توسعه شهری به سمتی که محور دیدگاه‌های آنها نیست، می‌تواند توسعه شهر را به سوی سوق دهد که مدنظر شهروندان نباشد (180: Rahnama et al, 2012). کلان-شهرهای مذهبی در همه دنیا دارای خصوصیات و شرایط خاص خود هستند که این امر در مدیریت آنها نیز تأثیر بسزایی دارد. این کلانشهرها به واسطه ویژگی‌های مذهبی، در سطح ملی دارای اهمیت ویژه‌ای هستند که توجه به آنها از ضروریات برنامه‌ریزی ملی می‌باشد (12: Kazemian, 2017). با عنایت به اینکه در حوزه مدیریت راهبردی کلان شهرهای مذهبی، مطالعات محدودی وجود دارد، تدوین الگوی مدیریت راهبردی قم به عنوان دومین کلانشهر مذهبی ایرانی اسلامی و نیز با توجه به شرایط خاص این شهر که دارای اثر و جایگاه ملی و بین‌المللی می‌باشد؛ بسیار ضروری می‌نماید. بدیهی است که الگوهای‌های وارداتی مدیریت راهبردی نظیر دیوید و برایسون که در سال‌های اخیر مبنای تدوین، اجرا و ارزیابی راهبردها در شهر قم قرار گرفته، متناسب با زمینه ایرانی اسلامی این کلان شهر نبوده و نه تنها سبب صرف هزینه‌های گزاف گردیده؛ بلکه باعث شده به واسطه عدم انطباق این الگوها با شرایط این شهر مذهبی و معادلات متأثر از ارزش‌های حاکم در آن، مدیریت راهبردی شهر با تهدیدهای جدی مواجه شود. از این رو این پژوهش می‌کوشد تا با تحلیل الگوی طراحی شده مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم (منتج از بخش کیفی پژوهش)، مؤلفه‌های الگوی مذکور را مورد بررسی قرار دهد. بدین منظور پرسش‌های اصلی طرح شده در این پژوهش به صورت زیر می‌باشد:

- مؤلفه‌های محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر قم به چه میزان بر مدیریت راهبردی این کلان شهر مذهبی تاثیر دارند؟
 - مؤلفه‌های کنشگران و عوامل مؤثر بر عرصه مدیریت شهر قم به چه میزان بر مدیریت راهبردی این کلان شهر مذهبی تاثیر دارند؟
 - مؤلفه‌های روابط بین کنشگران و عوامل عرصه مدیریت شهر قم به چه میزان بر مدیریت راهبردی این کلان شهر مذهبی تاثیر دارند؟
 - عوامل فرآیندی مدیریت راهبردی شهر قم به چه میزان در مدیریت راهبردی این کلانشهر مذهبی تاثیر دارند؟
- در این پژوهش، مؤلفه‌های محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر قم، مؤلفه‌های کنشگران و عوامل مؤثر بر عرصه مدیریت شهر، مؤلفه‌های روابط بین کنشگران و عوامل مؤثر بر عرصه مدیریت شهر و همچنین عوامل فرآیندی مدیریت راهبردی شهر به عنوان متغیرهای مستقل و مدیریت راهبردی شهر قم به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش:

امروزه، شهرها از دو جنبه اهمیت یافته‌اند؛ یکی به عنوان مرکز تجمع گروه عظیمی از مردم و دیگری به عنوان عمده‌ترین بازیگر نقش اقتصادی در کل اقتصاد ملی. از این رو باید به مسائل و مشکلات آنها توجه بیشتر و دقیق‌تری نمود (3: Saeednia, 2003). توجه به موضوعات زیست محیطی و بوم‌شناختی به عنوان یک ضرورت معطوف به پایداری، حرکت به سمت شهر الکترونیک، توجه به نقش شهرها در عرصه‌های منطقه‌ای، توجه به نقش جامعه محلی در فرآیندهای تصمیم‌سازی و مسأله مشارکت، توجه به تئوری اقتصاد رقابتی و بازتعریف مفهوم مدیریت ناشی از این تئوری؛ همه و همه از دغدغه‌های مدیریت شهری در دنیای معاصر هستند (13: Van Dijk, 201). به همین دلیل مدیریت شهری مد نظر در این پژوهش، گونه‌ای از مدیریت شهری است که بتواند پیچیدگی‌ها و مشکلات پیش‌بینی نشده را از پیش رو بردارد و با هدف‌گذاری‌های صحیح و در نظر گرفتن همه نیروهای تعیین‌کننده و تاثیرگذار بر سیستم شهر، بتواند شهری زیست‌پذیر، رقابت‌پذیر و پایدار را در سطح منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای مدیریت نماید. پیدایش مفهوم مدیریت راهبردی و مسائل مربوط به آن در ادبیات جهانی به دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ باز می‌گردد. (Kiechel, 2010). مدیریت راهبردی به سازمان این فرصت را می‌دهد تا به شیوه‌ای خلاق و

نوآور عمل کند و باعث شکل دادن به آینده خود شود (David, 2015). در سال ۲۰۱۱ گلاک، کافمن^۲ و والک^۱ مدیریت راهبردی را به شکل زیر تعریف کردند:

مدیریت راهبردی، فرآیند تصمیم‌سازی، مدیریت عملیاتی روزانه و پلی میان وضع موجود و مطلوب هر سازمانی می‌باشد. (Wells, ۱۹۹۸) در نگاه تئورسین‌های مختلف، مدیریت راهبردی دارای الگوهای مختلفی است که شالوده اکثر آن‌ها را می‌توان در تدوین، اجرا و بازنگری خلاصه کرد. با این همه مفهوم مدیریت راهبردی اولین بار برای سیستم‌های تجاری و صنعتی مطرح شد و ورود آن به عالم شهر و مدیریت شهری، مرهون دگرگونی‌هایی بود که در دستگاه فکری مدیریت شهری رخ داد.

بین مفهوم «برنامه‌ریزی و مدیریت» با مفهوم «شهر» رابطه کارکردی و منطقی برقرار است؛ بدین معنی که سامان‌دهی و اداره شهرها به برنامه‌ریزی و مدیریت خاصی نیاز دارد و شرط لازم برای بهبود نظام شهری، داشتن مدیریت کارآمد و برنامه قابل اجراست (Saeednia, 2003 p.53). در واقع رویکرد راهبردی، مجموعه‌ای از مفاهیم، رویه‌ها و ابزارهایی است که به کمک آنها می‌توان پدیده‌های پیچیده و آشفته و بحرانی را در شرایط عدم اطمینان به درستی هدایت کرد (Mahdavimazdeh & Maleki, 2009). مدیریت راهبردی کلانشهری، پروسه بررسی محیط‌های فعلی و آتی، ایجاد اهداف سازمانی، اجرا و کنترل تصمیمات متمرکز بر دستیابی به اهداف مدیریت کلانشهری در محیط فعلی و آتی می‌باشد. (Dauda, 2010). تامپسون^۳ و استریکلند^۴ مدیریت راهبردی کلانشهری را به عنوان پروسه‌ای تعریف می‌کنند که طی آن مدیران کلانشهرها، مسیر درازمدت توسعه شهر را مشخص می‌کنند، اهداف عملکردی ویژه‌ای وضع می‌کنند و راهبردهایی طراحی می‌کنند تا در پرتو همه شرایط داخلی و خارجی مربوطه به این اهداف دست پیدا کنند و متعهد می‌شوند که برنامه‌های عملیاتی انتخاب شده را اجرا کنند.

یکی از عناصر سه گانه شکل دهنده شاکله شهرها در طول تاریخ عنصر مذهب بوده است (Habibi, 2011, p. 2). در دنیای معاصر نیز در عرصه‌های سرزمینی شاهد کلانشهرهایی هستیم که مؤلف مذهب، عنصر مسلط و غالب آنهاست. این گونه شهرها به واسطه شرایط خاصی مذهبی خود دارای فرهنگی مذهبی، اقتصادی مذهبی، سیاسی مذهبی و در یک معنای بلندتر زمینه‌ای مذهبی هستند که آنها را از بافت اطراف خود متمایز می‌سازد (Rahnama et al, 2012 p.180). توجه به الگوهای استفاده شده در بسیاری از کلانشهرهای مذهبی دنیا نشان می‌دهد عناصری نظیر مشارکت و توجه به نیروهای خاص مذهبی از ضرورت‌های مدیریت راهبردی در این کلانشهرهاست که ضمانت اجرایی بیشتری به اهداف و برنامه‌ها می‌دهد (Saghaee, 2014 p 11). القهتانی (۲۰۱۶) در پژوهشی، ویژگی‌های مورد توجه در برنامه‌ریزی راهبردی شهر مکه را در چارچوب چشم انداز "ناحیه مرکزی مکه، پرستشگاهی با استانداردهای جهانی" بررسی نموده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که هفت جنبه مذهبی، برنامه ریزی، اداری، طبیعی، اجتماعی، توریستی و اقتصادی در برنامه راهبردی این شهر مورد نظر قرار گرفته است. (Algahtani, 2016). کوبیناه و کوراه (۲۰۱۶) به بررسی توزیع فضایی مکان‌های عبادت و پیامدهای آن در برنامه‌ریزی شهری در شهر کوماسی به عنوان یک شهر چند فرهنگی در کشور غنا پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری‌ها برای مکان در خصوص گروه‌های مذهبی گوناگون، متفاوت بوده و هیچکدام از گروه‌های مذهبی مورد بررسی، مقررات برنامه‌ریزی زمین را به عنوان عامل اصلی تصمیم‌گیری در نظر نگرفته‌اند. (Cobbinah, & Korah, 2016). مازوم دار و مازو دار (۲۰۱۳) در پژوهشی اهمیت دین در برنامه‌ریزی شهری را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد در مطالعه شهرها، اهمیت دین در طول زمان تغییر کرده است. (Mazumdar & Mazumdar, 2013). نامریچ و ودام (۲۰۱۵) با استفاده از روش تجزیه و تحلیل قوم‌نگاری در پانزده منطقه شهری شیکاگو، بر اساس اماکن مذهبی ادیان مختلف از جمله کلیساهای پروتستان، کنیسه‌های یهودی، مساجد مسلمانان و معابد هندوها و جوامع محلی شکل گرفته پیرامون آنها، در پژوهشی موضوع تأثیر مذهب را در شهرهای آمریکا مورد بررسی قرار داده‌اند؛ یافته‌های این پژوهش بیانگر طیفی متنوع از تأثیرات از قوی تا ضعیف است. (Numrich & Wedam, 2015). مارشال و کمپل (۲۰۰۹) در خصوص نقش مذهب در اداره کلانشهرها می‌نویسند، توجه به امان‌های مذهبی و در نظر گرفتن زمینه نهادی در کنار توجه به مسئله چشم انداز سازی و رفت و برگشتی بودن فرآیند جز مهم‌ترین فاکتورهای مدیریت راهبردی این کلانشهرها می‌باشد. (Marshall & Campell, 2009). رحمان (۲۰۱۵) در پژوهشی در خصوص برنامه‌ریزی راهبردی در کلانشهر داکا در بنگلادش، نشان می‌دهد فقدان هماهنگی در

^۱Gluck

^۲Kaufman

^۳Walleck

^۴Thompson

^۵Strickland

میان سازمان‌های متولی در حوزه مدیریت شهری، جریان دستیابی مؤثر به اهداف مندرج در برنامه‌ریزی راهبردی شهر داکا را با اختلال مواجه ساخته و پیشنهاد کرده یک ساختار متمرکز در زمینه سیاست‌گذاری‌های شهری می‌تواند رافع این مساله باشد. (Rahman, 2015).

قدمی و سیاه گلی (۱۳۹۵) در پژوهشی عوامل مؤثر بر پیاده سازی برنامه‌ریزی راهبردی در شهرهای ایران را مورد بررسی قرار داده اند. طی این پژوهش، معیارهای مؤثر بر کارآمدی راهبرد توسعه شهری در قالب ۴ معیار نگرشی/ دانشی، هنجاری/ رفتاری، ارتباطی و مدیریتی؛ و ۴۴ معیار فرعی بر اساس درخت سلسله مراتبی ترسیم گردیده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که معیار نهادی و مدیریتی اولویت اول، معیار ارتباطی دارای اولویت دوم، معیار هنجاری و رفتاری دارای اولویت سوم و معیار نگرشی و دانشی دارای رتبه آخر می‌باشد. بنابراین مهم‌ترین موانع پیشروی برنامه‌ریزی راهبردی در ایران به ترتیب اولویت معیار نگرشی/ دانشی، هنجاری/ رفتاری، ارتباطی و مدیریتی می‌باشند (Ghadami & Hoseini Siahgoli, 2016). مهدوی و همکاران (۱۳۸۸) با استفاده از تجربیات سازمان‌های عمومی و خصوصی به تدوین مدلی برای برنامه‌ریزی راهبردی متناسب با شرایط و ویژگی‌های شهرها و شهرداری‌های کلانشهرهای ایران اقدام نموده اند. مدل پیشنهادی در این پژوهش دارای هفت گام اصلی بررسی و تدوین سر فصل‌ها و مأموریت‌های شهرداری، شناخت و ارزیابی محیط داخلی و خارجی شهرداری، بررسی و تعیین خط مشی (چارچوب انتخاب) شهر و شهرداری، تعیین مسائل راهبردی شهر و حوزه راهبردی شهرداری، تعیین چشم‌انداز شهر و شهرداری، بررسی تفاوت میان ساختار مطلوب و ساختار کنونی شهر و شهرداری و بررسی و تدوین راهبردهای مورد نیاز شهر و شهرداری می‌باشد (Mahdavamazdeh & Maleki, 2009). لاله پور و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی ساختار مدیریت شهری در ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که تمرکزگرایی در ساختار مدیریتی کشور منجر به محدودیت اختیارات مدیریت شهری در موضوعات شهری گردیده است. نتایج حاصل از بررسی وظایف رسمی عناصر مدیریت شهری و قلمرو فضایی آن‌ها، حاکی از وجود ناهماهنگی‌ها و تفرقهایی در ساختار مدیریت شهری است (Lalehpour et al, 2012). شریعتی و همکاران (۱۳۹۱) به بررسی مؤلفه‌های اثرگذار تمدن اسلامی بر توسعه گردشگری مذهبی قم پرداخته‌اند. نتایج یافته‌ها که بیانگر مؤلفه‌های مذکور می‌باشند به ترتیب اولویت مشتمل بر اماکن زیارتی، فضای معنوی، آداب و رسوم اسلامی، تاریخی بودن شهر اسلامی قم، موزه‌های اسلامی، محوطه‌های طبیعی مقدس، بناهای تاریخی دوره اسلامی، سنت‌های آشپزی اسلامی، هنرها و صنایع دستی دوره اسلامی، هنرهای نمایشی اسلامی (تغزیه)، موسیقی اسلامی، طب سنتی اسلامی، ادبیات و شاعران دوره اسلامی و ورزش‌های سنتی اسلامی می‌باشد. لذا پیشنهاد شده، میراث ناملموس اسلامی نیز در کنار سایر شاهکارهای ملموس اسلامی تبلیغ و توسعه داده شود (Shariati et al, 2012).

کاظمیان و میر عابدینی (۱۳۹۰) در پژوهشی عوامل مؤثر بر یکپارچگی مدیریت شهری کلانشهر تهران را شناسایی نموده‌اند. یافته‌های کمی تحقیق نشان می‌دهد که چهار عامل شبکه نهادها و سازمان‌های متعدد ذیربط مدیریت شهری، نظام و روابط قدرت بازیگران عرصه شهری، بستر قوانین و مقررات موجود شهری و همچنین زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی از جمله عوامل مؤثر بر عدم یکپارچگی مدیریت شهری هستند که از این میان در صورت اصلاح نظام و روابط قدرت میان بازیگران عرصه شهری، امکان یکپارچگی فرایند مدیریت شهر تهران فراهم می‌شود (Kazemian, & Mirabedini, 2011).

روش تحقیق:

در این پژوهش از روش تحقیق ترکیبی (کمی و کیفی) استفاده شده است. در بخش کیفی، پژوهشگر برای استنباط نظرات کلیه افراد ذینفع و مرتبط با موضوع پژوهش که واجد صلاحیت علمی و تجربی لازم بودند، از تکنیک مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته با ۱۷ نفر و همچنین بحث گروهی با ۱۰ نفر از کنشگران مدیریت شهری مشتمل بر اعضای فعلی و سابق شورای اسلامی شهر، مدیران ارشد فعلی و سابق دستگاه‌های متولی مدیریت شهری، علما و اندیشمندان برجسته حوزوی، نمایندگان نهادهای ملی مستقر در شهر قم و اعضای هیئت علمی دارای سابقه پژوهش در موضوعات مرتبط بهره برده و نهایتاً با استفاده از روش تحلیل مضمون به طراحی الگوی مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم مشتمل بر عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم پرداخته است. در بخش کمی نیز تلاش شد تا با استفاده از ابزار پرسشنامه و تحلیل نتایج آن، الگوی بومی تدوین شده مستخرج از بخش کیفی مشتمل بر عوامل شناسایی شده مذکور مورد آزمون قرار گیرد. برای این منظور پرسشنامه یاد شده که منتج از عوامل و عناصر الگوی حاصل از بخش کیفی و همچنین مبانی نظری و پیشینه تجربی پژوهش بود، بر اساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای و مشتمل بر ۷۹ گویه طراحی، جهت جمع‌آوری نظرات در اختیار نمونه ۲۰۰ نفری که با استفاده روش نمونه‌گیری کوکران و جدول مورگان و با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده و شامل متخصصین و متولیان مدیریت شهری قم اعم از شهرداری، شورای اسلامی شهر و ادارت دولتی بودند، قرار گرفت. برای اطمینان از روایی

پرسشنامه طراحی شده، از آزمون CVI و CVR طی دو مرحله انجام روش دلفی استفاده شد؛ پس از تعیین ضرایب مذکور در مرحله اول اجرای دلفی با ۱۰ نفر متخصص و متعاقب آن انجام اصلاحات لازم، پرسشنامه مجدداً جهت اظهار نظر و تعیین ضرایب به افراد متخصص مذکور ارجاع شد که در مرحله دوم دلفی، پس از عودت پرسشنامه‌ها میزان CVR تمامی سوالات بزرگتر از ۰/۶۲ (عدد استاندارد جدول لاوشه^۱) تشخیص داده شده و نتایج حاکی از آن بود که سوالات ضروری و مهم در ساخت ابزار پژوهش به کار گرفته شده است. همچنین باتوجه به اینکه CVI گویه‌ها از حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI (۰/۷۹) بالاتر تشخیص داده شد، از میزان روایی مناسب گویه‌های پرسش نامه طراحی شده، اطمینان حاصل گردید. برای سنجش پایایی ابزار طراحی شده نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شد، بنابراین پرسش‌نامه طراحی شده به صورت پایلوت در میان ۳۰ نفر از نمونه‌های تحقیق توزیع و پس از تکمیل و ثبت اطلاعات، میزان آلفای کرونباخ با استفاده از نرم افزار $SPSS 21$ محاسبه که میزان آلفا برابر ۰/۸۸ محاسبه گردید که بیانگر میزان پایایی مناسب ابزار تدوین شده بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده از روش تحلیل عاملی اکتشافی و آزمون‌های T و فریدمن با کمک نرم‌افزار $SPSS 21$ استفاده گردید.

یافته‌های تحقیق:

پس از تکمیل پرسشنامه حاصل از الگوی مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم (شکل ۱) منتج از بخش کیفی پژوهش، توسط ۲۰۰ نفر افراد نمونه، داده‌های دریافتی مورد تحلیل قرار گرفت.

^۱Content Validity Ratio

^۲Content Validity Index

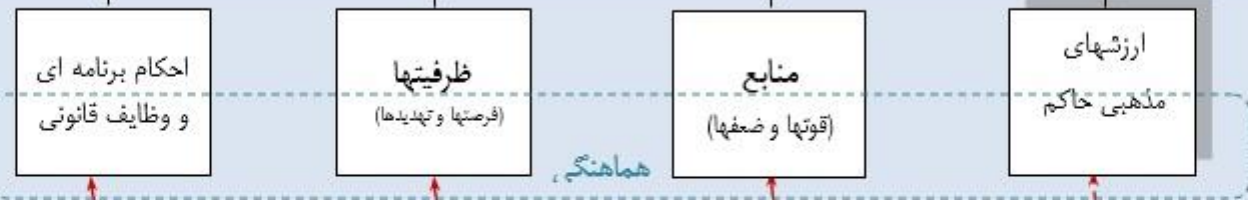
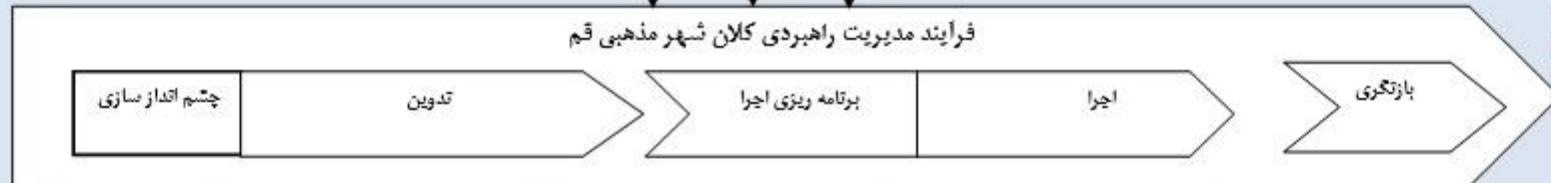
^۳Lawshe

محیط فرهنگی و اجتماعی مذهبی

همکاری و همراهی

فرایند مدیریت راهبردی کلان شهر مذهبی قم

محیط سیاسی مذهبی

محیط اقتصادی مذهبی

محیط تاریخی و کالبدی مذهبی

شکل ۱- الگوی مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم

بررسی اطلاعات پاسخگویان به پرسشنامه‌ها، نشان می‌دهد که ۶۲ درصد پاسخگویان به پرسشنامه‌ها، مرد و ۳۸ درصد ایشان زن؛ ۴۲٫۵ درصد از آنها در فاصله سنی بالاتر از ۴۰ سال و دارای بیشترین فراوانی و ۱٫۵ درصد از ایشان در فاصله سنی زیر ۲۵ سال و دارای کمترین فراوانی بودند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد ۲۴٫۵ درصد از پاسخگویان به پرسشنامه‌ها دارای سابقه خدمت ۵ تا ۱۰ سال و دارای بیشترین فراوانی، و ۹ درصد از ایشان دارای سابقه خدمت ۱۶ تا ۲۰ سال و دارای کمترین فراوانی و ۶۱ درصد از آنها دارای تحصیلات فوق لیسانس و دارای بیشترین فراوانی و ۴٫۵ درصد از آنها دارای تحصیلات دکترا و دارای کمترین فراوانی هستند.

در ابتدا به منظور بررسی نرمال بودن داده‌ها آزمون کلموگروف اسمیرنوف به انجام رسید که نتایج آن طی جدول ۱ نشان می‌دهد مقدار سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ بوده و بنابراین فرضیه صفر در این متغیرها در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد تایید قرار می‌گیرد و توزیع داده‌ها در متغیرهای پژوهش از توزیع نرمال پیروی می‌کنند.

جدول ۱ - آزمون کلموگروف اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن داده‌ها

فراوانی		۲۵۵
پارامترهای نرمال	میانگین	۳/۳۸
	انحراف استاندارد	۰/۶۵
بیشترین افراط	مطلق	۰/۰۵۹
	مثبت	۰/۰۳۸
	منفی	-۰/۰۵۹
کولموگروف اسمیرنوف		۰/۹۳
سطح معناداری		۰/۵۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

در بخش استنباطی جهت تحلیل عاملی اکتشافی، آماره KMO معادل ۰٫۶۰۱ به دست آمد که تحلیل عاملی را در سطح عالی مجاز دانست. ضمناً بر اساس یافته‌های حاصل از پرسشنامه‌ها، عدد اشتراکات کلیه ۲۲ متغیر تحقیق بالاتر از ۰/۶ بود و بنابراین برای انجام تحلیل عاملی متناسب تشخیص داده شدند. با محاسبه ماتریس اولیه عوامل، مشخص شد از بین ۷۹ سؤال، ۲۲ عامل وجود دارند که مبین ۲۰۰/۹۴ درصد تغییرات ارزش‌های ویژه هر یک از شاخص‌های آزمون شده‌اند. تحلیل‌های صورت گرفته در مورد هر عامل به روشنی مبین نقش مؤثر عوامل مندرج در جدول ۲ در الگوی مدیریت راهبردی کلان شهرهای مذهبی نظیر قم می‌باشند.

جدول ۲ - عوامل مؤثر در مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم

عامل	شاخص	بارعاملی
مذهبی کالبدی تاریخی و محیط	نقش تاریخ مذهبی	۰/۸۰۸
	وجود حرم حضرت معصومه (س) و مسجد جمکران	۰/۷۱۳
	وجود ابعاد مذهبی در عرصه کالبدی شهر	۰/۶۱۳
مذهبی اقتصادی محیط	اقتصاد مذهبی	۰/۷۸۸
	سرمایه گذاری‌های اقتصادی با رویکرد مذهبی	۰/۷۰۴
	توریسم مذهبی	۰/۶۹۴
مذهبی اجتماعی فرهنگی، محیط	فرهنگ مذهبی عمومی و اجتماعی شهر	۰/۷۲۴
	مردم با فرهنگ مذهبی فردی	۰/۷۰۱
	پایگاه تولید و انتشار فرهنگ مذهبی	۰/۶۱۹
مذهبی سیاسی محیط	تمایلات مذهبی مردم در مشارکت با احزاب	۰/۸۰۶
	تاثیرپذیری سیاست از مذهب	۰/۷۳۹
	نقش نهادهای مذهبی در تحركات سیاسی	۰/۶۲۳
مذهبی بازیگران محیطی	نقش‌های گوناگون بازیگران محیطی در مدیریت راهبردی شهر	۰/۷۶۹
	اثرگذاری متفاوت بازیگران محیطی در مدیریت راهبردی شهر	۰/۷۱۶
	طبیعی بودن تفاوت در قدرت اثرگذاری بازیگران محیطی شهر	۰/۶۹۹
	تاثیر شناخت تعدد بازیگران محیطی در نحوه مدیریت راهبردی شهر	۰/۷۴۷

۰/۷۴۲	طبیعی بودن تعدد بازیگران محیطی در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۲۸	وجود بازیگران متعدد محیطی در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۱۳	اثر گذاری نهادهای سیاسی مذهبی ملی مستقر شهر در مدیریت راهبردی	موکلین مشکل
۰/۶۵۴	اثر گذاری نهادهای مذهبی محلی در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۶۲۸	اثر گذاری نهادهای مؤثر و مرتبط استانی در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۵۵۵	اثر گذاری نمایندگی نهادهای مرتبط و مسئول ملی در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۵۱۱	اثر گذاری نهادهای صنفی و مردمی در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۶۹۹	توجه به شهروندان عادی در مدیریت راهبردی شهر	موکلین مشکل غیر
۰/۶۴۸	تاثیر گذاری نخبگان شهر قم بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۵۰۷	تاثیر گذاری مراجع معظم تقلید بر شیوه مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۲۶	شورای اسلامی شهر به عنوان رکن سیاستگذار و ناظر مدیریت شهری	شهری مدیریت متولیان
۰/۵۱۳	شهرداری، اثرگذارترین نهاد مؤثر بر مدیریت شهری	
۰/۴۴۱	تاثیر غیر قابل انکار ادارات دولتی شهری بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۹۰	منابع مالی یکی از عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر	منابع (قوتها و ضعفها)
۰/۷۳۷	منابع انسانی یکی از عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۶۷۱	منابع فناوری یکی از عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۸۸	تاثیر توان مدیریت شهری در استفاده بهره ورانه از منابع در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۶۰	ظرفیت‌های مالی خارجی یکی از عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر	فرصت‌ها تهدیدها و ظرفیت‌ها)
۰/۲۰۰۱	ظرفیت‌های انسانی خارجی یکی از عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۴۱۴	ظرفیت‌های فناوری خارجی یکی از عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۳۷۳	تاثیر توان مدیریت شهری در بهره‌برداری از ظرفیت‌ها در مدیریت راهبردی	
۰/۷۸۸	تاثیر ارزش‌های مذهبی حاکم بر شهر در مدیریت راهبردی	ارزشهای مذهبی حاکم
۰/۷۲۸	اثر ویژه ارزش‌های مذهبی بر مدیریت راهبردی شهر به نسبت دیگر عوامل	
۰/۳۱۹	سایه اندازی ارزش‌های مذهبی حاکم بر تمامی مراحل مدیریت راهبردی شهر	
۰/۷۷۱	تاثیر احکام برنامه‌ای دستگاه‌های مدیریت شهری بر مدیریت راهبردی شهر	احکام برنامه‌ای و وظایف قانونی
۰/۷۴۸	تاثیر وظایف قانونی دستگاه‌های مدیریت شهری بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۳۷۴	تاثیر توامان احکام برنامه‌ای و وظایف قانونی دستگاه‌های مدیریت شهری	
۰/۸۴۵	ضرورت همکاری و هم‌رأیی میان کنشگران مؤثر بر مدیریت شهری	همکاری و هم‌رأیی ضرورت
۰/۶۳۱	عدم مدیریت مناسب شهر به سبب عدم وجود هم‌رأیی میان کنشگران	
۰/۴۵۳	بروز موازی کاری در صورت نبود همکاری و هم‌رأیی میان کنشگران	
۰/۴۵۱	قابل انجام بودن همکاری و هم‌رأیی میان کنشگران مؤثر بر مدیریت شهری	
۰/۸۳۶	محوریت اداره شهر توسط شهرداری با وجود متولیان مختلف	شهرداری محوریت
۰/۷۰۳	تجربه، دانش و امکان بیشتر شهرداری در مواجهه با مسائل شهری	
۰/۴۵۳	شهرداری عهده‌دار وجه قالب مدیریت راهبردی شهر به سبب حجم وظایف	
۰/۷۸۳	ضرورت یکپارچگی برنامه‌ها و وظایف دستگاه‌های متولی مدیریت شهری	یکپارچگی برنامه‌ها و وظایف قانونی متولیان مدیریت شهری
۰/۶۷۱	بروز بی‌نظمی در نبود یکپارچگی برنامه‌ها و وظایف دستگاه‌های شهری	
۰/۳۷۶	وجود هم‌پوشانی بین برنامه‌ها و وظایف دستگاه‌های متولی مدیریت شهری	
۰/۷۸۱	اهمیت هماهنگی میان عوامل اثرگذار بر مدیریت راهبردی شهر	هماهنگی بین عوامل مؤثر بر فرآیند مدیریت راهبردی
۰/۶۳۵	ناهماهنگی ذاتی عوامل اثرگذار بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۳۴۶	عدم توفیق در هماهنگی بین عوامل اثرگذار بر مدیریت راهبردی شهر	
۰/۶۳۳	استقرار فرآیند تدوین، اجرا و بازنگری بهترین شیوه مدیریت راهبردی شهر	تفکیک مراحل ۳ گانه فرآیند مدیریت راهبردی
۰/۴۴۸	تفکیک مراحل سه‌گانه بهترین شیوه مدیریت راهبردی کیفی شهر	
۰/۳۶۰	جدا سازی مراحل سه‌گانه بهترین شیوه مدیریت راهبردی اثربخش شهر	
۰/۷۸۰	لزوم تعریف چشم‌انداز اجماعی برای شهر در مدیریت راهبردی	ضرورت چشم‌انداز سازای قبل از تدوین راهبردها
۰/۵۹۰	حرکت شهر بدون داشتن چشم‌انداز، به مثابه حرکت در مسیری بی‌هدف	
۰/۶۵۰	لزوم چشم‌انداز سازی قبل از تدوین راهبردها در مدیریت راهبردی شهر	

۰/۶۸۵	تسهیل و تسریع مرحله اجرای راهبردها با تدوین طرح و برنامه اجرایی	ضرورت برنامه‌ریزی اجرا قبل از راهبردها
۰/۳۹۵	لزوم طراحی و برنامه‌ریزی‌های اجرا، قبل از اجرای راهبردها	
۰/۳۰۵	بروز مشکلات بدون داشتن طرح و برنامه برای اجرای راهبردها	
۰/۵۰۵	بازنگری در راهبردها یکی از مهم‌ترین بخش‌های مدیریت راهبردی شهر	مسئله بازنگری راهبردها
۰/۴۶۰	مواجهه مستقیم متولیان مدیریت شهری با نتایج بازنگری در راهبردها	
۰/۴۲۰	مواجهه غیرمستقیم موکلان متشکل و غیر متشکل با نتایج بازنگری راهبردها	
۰/۶۱۰	مواجهه مستقیم منابع و ظرفیت‌ها با نتایج بازنگری در راهبردها	
۰/۸۶۰	مواجهه مستقیم احکام برنامه‌ای و وظایف با نتایج بازنگری در راهبردها	
۰/۴۳۰	مواجهه غیرمستقیم ارزش‌های مذهبی حاکم با نتایج بازنگری راهبردها	
۰/۶۳۰	مواجهه مستقیم فرآیند مدیریت راهبردی با نتایج بازنگری راهبردها	
۰/۵۷۱	لزوم بازنگری در راهبردها در زمان‌های مختلف در مدیریت راهبردی شهر	
۰/۵۹۰	اثر غیر مستقیم موکلان متشکل و غیرمتشکل بر فرآیند مدیریت راهبردی شهر	مسئله تعیین نقش‌های هر یک از متولیان مدیریت شهری
۰/۳۳۰	لزوم تعیین نقش هریک از کنشگران عرصه مدیریت راهبردی شهر	
۰/۶۶۰	حضور همه متولیان مدیریت در مراحل سه گانه مدیریت راهبردی شهر	
۰/۳۲۰	حضور شهرداری به عنوان محور در هر سه مرحله مدیریت راهبردی شهر	
۰/۴۲۱	حضور پررنگ‌تر شورای شهر در مرحله تدوین و به ویژه بازنگری راهبردها	
۰/۳۴۰	نقش پررنگ‌تر شهرداری در مرحله اجرا به نسبت سایر متولیان مدیریت شهری	
۰/۲۲۹	نقش پررنگ‌تر ادارات دولتی شهر در مرحله اجرا در مقایسه با سایر نقش‌هایشان	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

بر اساس یافته‌های بخش کیفی و عوامل مؤثر شناسایی شده فوق الذکر، فرضیات تحقیق موضوع جدول شماره ۳ که حاصل طبقه‌بندی عوامل مؤثر در مدیریت راهبردی شهر می‌باشد، با استفاده از آزمون T تک گروهی مورد ارزیابی قرار گرفت که مطابق جدول ۴ کلیه فرضیه‌ها مشتمل بر تاثیر عوامل اصلی مذکور بر مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم، مورد تایید واقع گردید.

جدول ۳- طبقه‌بندی عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر قم در قالب فرضیه‌ها

فرضیه‌ها / عوامل مؤثر اصلی	عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی شهر قم
تاثیر محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر بر مدیریت راهبردی قم	محیط تاریخی و کالبدی مذهبی
	محیط اقتصادی مذهبی
	محیط فرهنگی و اجتماعی مذهبی
	محیط سیاسی مذهبی
تاثیر کنشگران و بازیگران محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم	حجم متفاوت تاثیر گذاری بازیگران محیطی
	تعدد بازیگران محیطی و مدیریتی
	موکلین متشکل
	موکلین غیر متشکل
تاثیر عوامل محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم	متولیان مدیریت شهری
	منابع (قوت‌ها و ضعف‌ها)
	ظرفیت‌ها (تحدیدها و فرصت‌ها)
	ارزش‌های مذهبی حاکم
تاثیر روابط بین بازیگران و کنشگران شهر بر مدیریت راهبردی قم	برنامه‌ها و وظایف متولیان مدیریت شهری
	ضرورت همکاری و هم‌رأیی
	محوریت شهرداری بین متولیان مدیریت شهری
تاثیر روابط بین بازیگران و کنشگران شهر بر مدیریت راهبردی قم	یکپارچگی برنامه‌ها و وظایف متولیان شهری
	هماهنگی بین عوامل مؤثر بر فرآیند
تاثیر عوامل فرآیند مدیریت راهبردی شهر بر مدیریت راهبردی قم	تفکیک مراحل ۳ گانه
	ضرورت چشم انداز سازی قبل از تدوین راهبردها
	ضرورت برنامه‌ریزی اجرا قبل از اجرای راهبردها
	مسئله بازنگری در راهبردها
	تعیین نقش‌های هر یک از متولیان مدیریت شهری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

جدول ۴ - تحلیل فرضیات با آزمون T تک گروهی

فرضیه‌ها / عوامل مؤثر اصلی	میانگین	انحراف معیار	آماره T	درجه آزادی	معناداری دوطرفه	تفاوت میانگین	حد پایین	حد بالا
تأثیر محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر بر مدیریت راهبردی قم	۳,۸۶	۰,۵۱۵	۲۳,۵۶۱	۱۹۷	۰,۰۰۰	۰,۸۶۳	۰,۷۹۱	۰,۹۳۵
تأثیر کنشگران و بازیگران محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم	۳,۶۹	۰,۴۸۸	۲۰,۳۰۴	۲۰۰	۰,۰۰۰	۰,۶۹۸	۰,۶۳۱	۰,۷۶۶
تأثیر عوامل محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم	۳,۷۸	۰,۴۶۰	۲۳,۷۷۰	۱۹۲	۰,۰۰۰۱	۰,۷۸۷۵	۰,۷۲۲	۰,۸۵۲
تأثیر روابط بین بازیگران و کنشگران شهر بر مدیریت راهبردی قم	۳,۸۷	۰,۵۴۱	۲۲,۸۹	۱۹۸	۰,۰۰۱	۰,۸۷۹	۰,۸۰۳	۰,۹۵۵
تأثیر روابط بین عوامل محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم	۳,۹۵	۰,۵۷۲	۲۳,۴۹	۱۹۹	۰,۰۰۱	۰,۹۵۰۸	۰,۸۷۱	۱,۰۳۰
تأثیر عوامل فرآیند مدیریت راهبردی شهر بر مدیریت راهبردی قم	۳,۸۷	۰,۴۹	۲۴,۳۲	۱۸۷	۰,۰۰۱	۰,۸۷۱	۰,۸۰۱	۰,۹۴۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

به منظور رتبه‌بندی عوامل مؤثر مذکور، آزمون فریدمن به انجام رسید که نتایج آن طی جدول ۵ نشان می‌دهد که عامل " تأثیر روابط بین عوامل محیطی شهر" دارای میانگین رتبه تأثیر بالاتری (۴/۰۹) نسبت به سایر عوامل می‌باشد. همچنین در جدول ۶ مقدار آماره کای دو، درجه آزادی و سطح معناداری ارائه گردیده است، بنابراین با توجه به ($p < ۰,۰۵$)، ادعای یکسان بودن میانگین رتبه‌های متغیرها پذیرفته نمی‌شود.

جدول ۵- نتایج آزمون فریدمن (رتبه بندی فرضیات / عوامل مؤثر اصلی الگوی مدیریت راهبردی کلان شهر مذهبی قم)

میانگین رتبه بندی	فرضیه‌ها / عوامل مؤثر اصلی
۳,۵۸	تأثیر محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر بر مدیریت راهبردی قم
۲,۸۴	تأثیر کنشگران و بازیگران محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم
۳,۱۶	تأثیر عوامل محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم
۱,۶۱	تأثیر روابط بین بازیگران و کنشگران شهر بر مدیریت راهبردی قم
۴,۰۹	تأثیر روابط بین عوامل محیطی شهر بر مدیریت راهبردی قم
۳,۷۳	تأثیر عوامل فرآیند مدیریت راهبردی شهر بر مدیریت راهبردی قم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

جدول ۶- نتایج آزمون فریدمن (نتیجه معناداری)

کای دو χ^2	درجه آزادی	معناداری	میزان خطا	نتیجه آزمون
۵۲/۰۴۲	۵	۰/۰۰۰	۰/۰۵	رد فرض صفر

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

نتیجه گیری:

تکثر محیط و زمینه نهادی مدیریتی کلانشهر مذهبی قم، اشاره به وجود طیف گسترده نیروها و عواملی دارد که به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر اداره راهبردی کلانشهر مذهبی قم اثر گذار هستند. نیروهای مذکور یا به واسطه قومیت بر عرصه کالبدی، یا به واسطه تسلط بر موضوعات مختلف شهری نظیر مدیریت بحران یا مسائلی نظیر انرژی، یا به واسطه اثرگذاری بر افکار و اندیشه‌ها و جایگاه والای اجتماعی نظیر روحانیون و نهادهایی نظیر حوزه علمیه و یا به واسطه حضور شهروندان خاص در کلانشهر مذهبی قم؛ هر کدام دارای شدت و اثر متفاوتی از تاثیراتی هستند که هر کدام توانایی جهت‌دهی به مسیر کلی حرکت شهر و یا ایجاد دست‌انداز در مسیر حرکت قطار مدیریت راهبردی شهر قم را دارند و درست به همین دلیل است که عوامل و بازیگران عرصه مدیریت شهری کلانشهر مذهبی قم از سایر هم‌تایان خود متمایز است. در کنار تکثر بازیگران و کنشگران؛ تفاوت محتوایی و شکلی ابعاد محیط و زمینه نهادی مدیریتی شهر قم، مسئله

مهم دیگری است که باید به آن توجه داشت. زیرا این کلانشهر دارای مسائل و اهدافی و وظایفی است که سایر کلانشهرهای هم‌رده و هم‌مقیاس آن در سطح ملی قرار نیست چنین نقش‌هایی را ایفا کنند. همین گستردگی نقش‌ها و وظایف، زمینه نهادی کلانشهر مذهبی قم را به لحاظ کالبدی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و مردمی متمایز ساخته است.

با توجه به زمینه خاص مذهبی کلانشهر مذهبی قم و تنوع کنشگران و عوامل اثرگذار بر آینده این شهر و همچنین وجود تعاملات و تقابلاتی که میان این نیروها وجود دارد؛ نیاز به همکاری و هم‌رأیی میان کنشگران، یکپارچگی میان وظایف قانونی دستگاه‌های متولی مدیریت شهری با محوریت شهرداری و همچنین هماهنگی میان عوامل مؤثر را دو چندان می‌نماید. نکته قابل تأمل دیگر توجه به مسایل رویه‌ای و ارتباطی فرآیند مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم می‌باشد که متاثر از زمینه و محیط آن مورد نظر قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، زمینه نهادی شهر در طراحی و استقرار مدیریت راهبردی شهر قم بسیار مؤثر است؛ لکن دین و مذهب مشتمل بر تمامی ابعاد ملموس و غیر ملموس آن تأثیر غیرقابل انکاری در ابعاد و ارکان مدیریت شهری داشته و توجه به آن بسیار لازم می‌باشد همان گونه که پژوهش‌های مازوم دار و مازو دار (۲۰۱۳)، شریعتی و همکاران (۱۳۹۱)، مارشال و کمپل (۲۰۰۹) و نامریچ و ودام (۲۰۱۵) نیز این مطلب را مورد اشاره قرار داده اند. وجود کنشگران متنوع مشتمل بر افراد و گروه‌های مؤثر و متاثر از عنصر مذهب و لزوم اصلاح نظام روابط میان ایشان از طریق ایجاد هم‌رأیی و همکاری از دیگر یافته‌های این پژوهش است که با نتایج مطالعات پژوهشی کوبیناه و کوراه (۲۰۱۶)، رحمان (۲۰۱۵) و کاظمیان و میر عابدینی (۱۳۹۰) مطابقت دارد.

از دیگر یافته‌های پژوهش شناسایی دقیق عوامل مؤثر بر عرصه مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم و لزوم هماهنگی بین این عوامل از طرقی نظیر حفظ یکپارچگی وظایف دستگاه‌های متولی مدیریت شهری می‌باشد که در پژوهش‌های لاله پور و همکاران (۱۳۹۰) و کاظمیان و میر عابدینی (۱۳۹۰) نیز مورد تأکید قرار گرفته است. توجه به مسایل رویه‌ای و ارتباطی فرآیند مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم از جمله لزوم چشم‌اندازسازی و رفت و برگشتی بودن فرآیند مذکور در قالب مسئله بازنگری از دیگر این پژوهش می‌باشد که در پژوهش‌های مارشال و کمپل (۲۰۰۹) و قدمی و سیاه گلی (۱۳۹۵) نیز به آنها اشاره گردیده است. به صورت کلی می‌توان گفت عوامل مؤثر بر مدیریت راهبردی کلانشهر مذهبی قم از جمله توجه به زمینه و محیط مدیریت شهر قم به ویژه عنصر مذهب، بهره‌برداری مناسب از قوت‌ها و فرصت‌ها برای کاهش ضعف‌ها و تحدیدهای مدیریت شهری، مشارکت همه ذی‌نفعان و کنشگران و لزوم توجه به احکام و وظایف هریک از دستگاه‌های متولی مدیریت شهری از مهم‌ترین یافته‌های مربوط با ویژگی‌های الگوی عمومی مربوطه می‌باشد که این موارد در مطالعات القهتانی (۲۰۱۶) و مهدوی و همکاران (۱۳۸۸) به انحاء مختلف مورد اشاره قرار گرفته است.

Reference :

1. Algahtani, H. (2016). *Strategic vision of planning the central area of Makkah City WITH Transactions on The Built Environment*, 159, 107-120.
2. Bakhtavar, Ali., Jandaghian, Mohammad Mahdi. (2016). *The study of features of an Islamic City and comparing the urban features and Iranian-Islamic pattern of sustainable development. The Dept. of practical studies at the Deputy Office of Planning and Human Capital of Qom Municipality.*
3. David, Fred. R. (2015). *Strategic Management. Trans. Ali. Parsaian, & Syed Mohammad. Arabi. Tehran: Office of Cultural Studies .*
4. Ghadami, Mostafa., & Hoseini Siahgoli, Mahnaz. (2016). *The evaluation of factors affecting the implementation of strategic management in Iran. Geographical studies Quarterly. Vol. 31(1). Pp. 85-102 .*
5. Cobbinah, P. B., & Korah, P. I. (2016). *Religion gnaws urban planning: the geography of places of worship in Kumasi, Ghana» .International Journal of Urban Sustainable Development, , 8(2), 93-109.*
6. Dauda, Yunus Adeleke, (2010). *Strategic Management Practice and Corporate Performance of Selected Small Business Enterprises in Lagos Metropolis. International Journal of Business and Management (Department of Industrial Relation & Personnel Management, Lagos state University, 5(2), 97-104.*
7. Habibi, S.M. (2011), *From Shar to city, a historical analysis of city concept and its body appearance: thinking and Impact. Tehran: Tehran University publication.*

8. Kazemian, Gholamreza., & Mirabedini, Zohreh. (2011). Study of integrated urban management in Tehran focusing on urban policy and decision making. *Journal of fine art-urban development and architecture*. Vol. 46, pp. 27-38.
9. Kazemian, Gholamreza. (2017). The term Religious as a capacity-building asset in the religious metropolises to play role globally. *The international conference on urban planning and management*. Mashhad: Mashahd Municipality .
10. Kiechel, W. (2010). *The Lords of Strategy*. Harvard Business Press.
11. Lalehpour, Manijeh., Sarvar, Hoshang., & Sarvar, Rahim. (2012). The structure of urban management of Iran focusing on the urban physical reform. *Journal of environment planning*. Autumn 2012. Vol 24 (18), pp. 35-58.
12. Mazumdar, S., & Mazumdar, (2013). Planning, design, and religion: America's changing urban landscape. *Journal of Architectural and Planning Research*, 221-243.
13. Mahdavamazdeh, Mohammad., & Maleki, Javad. (2009). Ten key aspects of Iranian urban and municipal strategic planning (focusing on Tehran urban planning and municipality). *The 4th international conference of urban management*. Tehran: Nab and Partobina groups. Retrieve from https://www.civilica.com/Paper-ICSM04-ICSM04_027.html
14. Numrich, P. D., & Wedam, E. (2015). *Religion and community in the new urban America*. Oxford University Press.
15. Rahman, M. A. U. (2015). Coordination of urban planning organizations as a process of achieving effective and socially just planning: A case of Dhaka city, Bangladesh. *International Journal of Sustainable Built Environment*, 4(2), 330-340.
16. Rahnama, M.R. & Khakpour, B. & Sadeghi, M. (2012), a Strategic Analysis of the Urban Diplomacy of Mashhad Metropolitan Area. *Journal of Geography and planning*, 3(1), 173-198.
17. Saeednia, Ahmad. (2003). The nature of Strategic planning and urban management (special unit for urban planning and strategic management). *Journal of urban management*, vol. 6 (16), pp. 6-13.
18. Saghaei, Mahdi. (2014). Strategic analysis of domains of religious tourism facilities in Major city of Mashhad (focusing on integrated quality management of religious tourism). *The 6th national conference on urban planning and management focusing on Islamic urban elements*.
19. Shariati, Seyed Sadroddin., Faraj, Akbar., & Heidari, Mohammad. (2012). The role of Islamic civilization on the development of religious tourism destinations (case study of Qom). *Journal of tourism management*. Vol. 7 (18), pp. 1-23.
20. Van Dijk, M. (2013). *Urban management from theory to administering the cities in developing countries*. Trans. Gholamreza Kazemian, & Hamed Rastegar. Tehran: Tisa Publishing House .
21. Wells, D. L. (1998). *Strategic management for senior leaders: a handbook for implementation* ..Department of the Navy, Total Quality Leadership Office.

Research Paper

**Factors affecting the strategic management model:
The case of Qom as a religious metropolis**

Gholamreza Kazemian¹: Associate Professor. Public Administration Department. Faculty of Management and Accounting. Tehran.Iran.

Davood Hosseinpour: Associate Professor. Faculty of Management and Accounting. Public Administration Department. Tehran.Iran.

Mir Ali Seyyed Naghavi: Associate Professor. Faculty of Management and Accounting. Public Administration Department. Tehran.Iran.

Seyyed Ali Bigdeli: Phd of Public Administration. Faculty of Management and Accounting. Public Administration Department. Tehran.Iran.

Received:2018/7/24

pp: 107-110

Accepted:2019/1/24

Abstract

Religious features of Qom, the metropolis, are the dominant components in the city context of Qom, and make the urban management there of quite different from other cities. Thus, considering numerous activists, some specific and various factors affecting the strategic management process in the said metropolis, the relationships among the factors such as activists' cooperation and consensus, the coordination among them, and considering procedural and communicative issues related to the strategic management process will be of a significant help in increasing the efficiency and effectiveness of the strategic management model for the above said city. This study validates the model designed by the research qualitative sector through employing a questionnaire and using a mixed method research design. To analyze the data obtained from 255 research subjects including urban management experts and managers, the Statistical Package for Social Sciences (SPSS) software was used and then exploratory factor analysis, T and Friedman Tests were run. In this process, 6 factors (including 22 sub-factors) affecting on the strategic management of Qom religious metropolis were explored. Findings indicate that significant effect of environment, managerial institutional context, environmental actors and activists, environmental factors, the relation between environmental actors and activists, the relation between environmental factors and process related factors of managerial strategies of city, on the Qom strategic management. Among the effecting factors the relation between environmental factors is the most effecting one.

Keywords: Strategic Management, Urban Management, Religious City, Metropolis, Qom.

Extended Abstract

Introduction:

The current values in a religious metropolis are different from those of other major cities. The ultimate goal in a religious city is not merely achieving welfare and material prosperity; but, resorting to the material welfare is a first step in realizing spiritual values such as justice, understanding the status of the God, and monotheism. Thus, the decision about the decision-making process and involving the factors as well as all strategic management frameworks of the city should be affected by these value principles. They are developed to offer mostly these values as violating which can cause conflicts that in return may bring about crises. Except the above points, the affecting factors in the religious metropolis are different from those of other cities. It is because in addition to the determined factors like the municipality and the Islamic city council of the city that foster the urban development,

¹ - Corresponding Author: kazmemian@atu.ac.ir, Tel: +989123093160

in this metropolis we may witness factors which may not be involved directly in the process of decision-making; however, they, due to their influence over the citizenship domain, can lead the urban development to the path which may not be accepted by the citizens if they and their intended values are not taken into consideration.

The religious metropolises all over the world have features and their own conditions which affect the management process of them. These metropolises due to their religious nature, are also important at national level. Considering the domain of strategic management of the religious metropolises, there are few studies done. Developing a strategic management pattern for Qom as the 2nd religious city of Iran is of great importance due to its unique situation which causes the city a special status nationally and internationally.

Methodology:

In this study, a mixed method (qualitative and quantitative) approach was adopted. In qualitative part, the researcher to extract the ideas of all research related beneficiaries who are qualified as far as their knowledge and experience are concerned, used detailed semi-structured interview in which 17 subjects attended along with a 10-member group discussion with the presence of urban management activists including the current and former members of Islamic City Councils, present and former high ranking officials responsible for urban management, outstanding Islamic seminary scholars, the representatives of national bodies located in the city of Qom and academic faculty members who have had rich research and scientific background in present research related issues. At the end, using conceptual analysis approach, the development of strategic urban management of Qom religious metropolis including the elements affecting the strategic urban management of Qom. In quantitative part, the attempts were made to use questionnaire and analyze the collected data in order to evaluate the local pattern which was the product of qualitative part consisting of the identified affective factors. To this end, the questionnaire was designed based on the factors and elements identified in the qualitative part and the literature and empirical research background. It was also based on the 5-scale Likert and consisted of 79 items. In order to collect the data, it was distributed among 200 subjects who were selected in accordance with the Cochran and Morgan table while using classified random sampling. The sampling done among the specialists, and those in charge of urban management in Qom such as Municipality, Islamic City Council, and governmental departments. To ensure the validity of the questionnaire, CVR and CVI were run in two phases while adopting Delphi approach. Calculating the indexes in the first phase with the help of 10 specialists, the recommended changes were applied. Then, the questionnaire once again was given the said specialists to obtain their comments. After collecting the comments, the index of CVR was greater than 0.62 (in accordance with the table of Lawshe). The results showed that the important questions were used to develop the research tool. Also, since the CVI of items was greater than the minimum index required to CVI (0.79), the validity of the questionnaire items was ensured. To calculate the reliability of the developed research tool, Alpha Cronbach was used. So, the questionnaire developed was used in a pilot study with 30 participants. Having collected the data, SPSS 21 was run to calculate the Alpha Cronbach index. It showed 0.88 which prove the reliability of the questionnaire. To analyze the data obtained through the questionnaire, the Exploratory Factor Analysis, T test, and Friedman test were run through using SPSS 21.

Findings:

Soon after collecting the questionnaire completed by the 200 participants on the strategic urban management of Qom religious metropolis pattern (Figure 1) in the qualitative and quantitative parts, the data was analyzed. The findings show the effects of environment, the fundamental domain of management, urban domain activists, urban environment factors, the relationship between urban activists and role-players as well as the relationship between the urban activists and process factors of the urban strategic management on Strategic management of Qom were confirmed. In order to classify the said factors, Friedman test was run. The results are shown in Table 2. The effect of intrarelationship of urban environment factors enjoyed the highest average index (4.09) among other

factors. Also, in table 6, the index of Chi square was significant at the fixed freedom. Thus, at $P < 0.05$, the hypothesis concerning the similarity of the average indexes of the variables was rejected.

Conclusion:

The diversity of the environment and fundamental domain of urban management of Qom metropolis refer to the variety of factors which directly or indirectly affect the strategic management of the city. The said factors, either because of governing the physical aspect, dominating the different urban issues like crisis management, along with the energy, the affecting the social thought and ideas such as Islamic clerics, Islamic seminary bodies, or involving the especial citizens in Qom, may affect differently. They each can redirect the general path of movement or hinder the strategic management train of Qom. That is why the factors and role-players of urban management make the city of Qom different from other cities. In addition to the activists and role-players, the difference of context, environmental aspects and fundamental domain of urban management of Qom, there is another important issue which should be taken into consideration. It is because this metropolis has its own challenges, goals and responsibilities which other Iranian metropolises enjoying the same size and ranking at national level are not supposed to assume. Such diversity of roles and responsibilities have made the fundamental domain of Qom different and distinguished regarding the physical, economic, cultural, political and public aspects. Considering the special religious aspect of Qom and variety of activists as well as the factors affecting the future of the city, in addition to the collaboration and counteract among these forces, it is necessary to cooperate and make consensus among the activists, integrate the legal responsibilities of organization in charge of urban management particularly municipality and coordinate among the effective factors. The other important point is to pay attention to the procedural issues related to the strategic management of Qom as a metropolis which have been stemming from the environment.

